

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 5, 2016

[Назад](#)

[Головна](#)

0 0 0 0 0 0 0 0

УДК 658

*К. А. Корабльова,
здобувач, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
С. Ю. Хамініч,
доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та маркетингу,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ

*K. Korablova,
Applicants, Oles Gonchar Dnipropetrovsk National University
S. Khaminich,
Hb doctor, professor of Economics, professor of Department Economic and theory Marketing,
Oles Gonchar Dnipropetrovsk National University*

EFFICIENT USE OF LAND IN AGRICULTURE IN UKRAINE: THEORETICAL APPROACHES

Представлено теоретичні аспекти оцінки ефективності використання земельних угідь в сільському господарстві України. Узагальнено наукові підходи до використання земельних ресурсів у сільському господарстві як об'єктів економічних відносин. Проаналізовані різноманітні сучасні наукові погляди щодо категорії «ефективність» з точки зору застосування його у сфері проблематики питань по використанню земельних ресурсів. Встановлено, що наукові підходи базуються на врахуванні екологічного, економічного та правового чинників. Досліджено взаємодію параметру прибутковості одиниці площі земельних угідь з такими факторами як екологічність та якість земельних угідь, інтенсивність матеріально-трудових вкладень, фондоозброєність, фондомісткість, землемісткість та ін. Обґрунтовано, що оцінка ефективності використання земельних угідь постає перед нами комплексним заходом в економіці сільського господарства України з метою ефективного нагляду за навколишнім середовищем.

Presented theoretical aspects of efficient use of land in agriculture in Ukraine. Overview scientific approaches to land use in agriculture as objects of economic relations. Analyzed various modern scientific views on the category of "efficiency" in terms of its application in problems of land resources. Found that the scientific approaches based on consideration of environmental, economic and legal factors. The interaction parameter yield per unit area of land to factors such as environmental friendliness and quality of land, the intensity of the material and labor investment, capital-labor ratio, capital intensity, etc. Proved that evaluate the effectiveness of using land before us comprehensive measures in agricultural economics Ukraine to effectively view of the environment.

Ключові слова: ефективність, сільське господарство, земельні угіддя, земельні ресурси.

Keywords: efficiency, agriculture, lands, land resources.

Земля – багатство людства, основний засіб виробництва, ефективність використання якого впливає на результати ведення діяльності суб'єкта господарювання. Крім того, ефективність використаних земельних угідь у різних галузях господарства є чинником підвищення конкурентоспроможності національної економіки за сталими результатами господарювання.

Питання ефективності використання земельних угідь є актуальним для сьогодення, бо це стосується перш за все, екологічного захисту зовнішнього середовища та екологічно-безпечного використання земельних ресурсів, охорони ґрунтів та підвищення родючості.

Земельне питання є одним з пріоритетних у формуванні сталого розвитку аграрної галузі національного господарства. Тому проблематика ресурсного потенціалу, в даному разі – землі, земельних угідь, повинна базуватися на концепції ресурсозбереження, екологізації земель та природоохоронних тенденцій державних програм.

Науковою проблематикою щодо земельних угідь активно займаються наступні українські вчені, а саме: Борщевський П.П., Гунченко О.В., Дадашев Б.А., Зінченко О.І., Коренюк П.І., Корчинська О.А., Кошкалда І.В., Макарова В.В., Макін Г.І., Семенда О.В., Ступень М.Г., Харченко Т.О. та інші. [2;4;5;7-11;15]

Підкреслюючи наукову теоретико-методичну та практичну цінність проведення досліджень і отриманих результатів, необхідно акцентувати, що ряд проблематичних питань щодо ефективності використання земельних угідь у сільському господарстві потребують узагальнення і подальшого розв'язання.

Мета статті: узагальнити теоретичні напрями і підходи до оцінки ефективного використання земельних угідь з метою пропонування шляхів їх підвищення.

Основний виклад матеріалу. Земля є пріоритетним ресурсом життєдіяльності як окремої людини, так і суспільства в цілому. Тому питання її ефективного використання завжди були на межі дискусії точок зору з екології, економіки, ресурсозбереження, охорони навколишнього середовища, тощо.

На сьогодні ця проблематика є достатньо розгалуженою, але багато питань (ефективність, оцінка ефективності, впровадження енергозберігаючих технологій

земельних ресурсів) потребують подальшого доопрацювання. Відповідно до характеру галузі різняться і способи оцінки використання земель.

Науковці мають єдину думку щодо підвищення економічної ефективності та досягнення кращих результатів в сільському господарстві, наголошуючи на тому, що велику роль відіграє комплексний підхід з урахування всіх чинників навколишнього середовища: економіки, законодавства, політики, природних процесів, тощо. Для оцінки ефективності використання земельних угідь традиційно використовуються кількісні та якісні показники, що мають досить індивідуальний характер та вимагають детального вивчення та визначення критеріїв економічних показників.[4]

Великий тлумачний словник української мови трактує категорію ефективність (лат. effective) як характеристика якого-небудь об'єкта (пристрою, процесу, заходу, виду діяльності), що відображає його суспільну користь, продуктивність та інші позитивні якості.[3]

Розглядаючи ефективність з економічної точки зору, зрозуміло, що вона тісно пов'язана з головною метою людської діяльності – задоволенням постійно зростаючих матеріальних та духовних потреб суспільства.

Економічна ефективність земельних угідь у сільському господарстві характеризується системою натуральних і вартісних показників.

До натуральних показників належать:

- урожайність сільськогосподарських культур;
- виробництво сільськогосподарської продукції у розрахунку на 100 га земельних угідь.

До вартісних показників відносять:

- вартість валової й товарної продукції з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь;
- валовий і чистий дохід та прибуток з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

Покращення та раціоналізація використання земельних угідь в аграрних підприємствах досягається за умови здійснення заходів з підвищення родючості ґрунтів, охорони від екологічно-шкідливого впливу та ерозій. Політика держави повинна мати на меті таке використання земель, щоб прийдешні покоління мали її у якомога ліпшому стані. Сучасні тенденції та безліч інтенсивних технологій у сільському господарстві повинні ретельно вивчатися та перевірятися перед застосування, щоб запобігти негативним наслідкам, зумовлених специфічним проявом засобів виробництва.[14]

Крім того, до уваги слід взяти характерні особливості галузі, а саме:

- взаємозв'язок економічного відтворення з відтворенням природних ресурсів;
- властивість землі одночасно виконувати роль основного засобу виробництва та об'єкта виробничих відносин;
- сезонність виробництва;
- взаємозалежність сільського господарства з іншими галузями агропромислового комплексу.[4;15]

Ці обставини мають безпосередній вплив на здатність продукції задовольняти суспільні потреби відповідно до свого призначення, що в свою чергу дає результат у вигляді рентабельності виробників. Імовірність такого результату робить спричиняє оптимально розподіляти інтелектуальні, природні, економічні, технічні та інформаційні ресурси. Розподіл ресурсів за характеристиками також провокує до класифікації ефективності наступним чином: технічна, структурна, економічна, екологічна та соціальна. Характеристика зазначених категорій заснована на порівняльному аналізі відповідних витрат на досягнення певного обсягу виходу продукції необхідної якості та доходів від її реалізації.[1;4]

Ефективність використання земельних угідь можна виміряти економічними показниками, але перед цим варто проаналізувати ряд чинників іншого характеру, що безпосередньо впливають на ефективність використання земель. Доцільність використання сільськогосподарських земель тісно пов'язана з показниками родючості ґрунтів та розміром матеріально-фінансових вкладів у виробництво. Щодо родючості – то цей чинник зумовлений географічним розташуванням та кліматично-природним впливом, а якщо щодо наступного чинника – то він залежить від характеру використання земель, культури землеробства, використання сільськогосподарської техніки та добрив, організації праці та ін.[4;15]

Підвищення ефективності використання земельних угідь є основною задачею у сільському господарстві у вигляді збільшення об'єму виробленої продукції з земельної одиниці в умовах економічної доцільності. Отже, ефективність використання земельних угідь тісно пов'язана з поняттям прибутковості використання даної площі. Оптимальний розмір площі земель для проведення оцінки ефективності в середньому дорівнює 1 га.

На думку В.В. Макарової, до показників ефективності використання земель належать природні характеристики земельних угідь (родючість ґрунту, рельєф, розташування); ступінь розвитку продуктивних сил (культура землеробства, технологія виробництва, стан матеріально-технічної бази); система економічних і правових відносин тощо. На її думку – головною умовою підвищення економічної ефективності виробництва в сільському господарстві та створення конкурентоспроможної продукції в ринкових умовах є раціональне використання земель та землемісткість сільськогосподарської продукції. В основу визначення цього показника покладено метод питомої участі, який потребує наявності двох складників: сукупності об'єктів і порівнюваних показників – площі сільськогосподарських угідь і вартості виробленої продукції.[4;10]

Екологічна ефективність використання земельних угідь характеризується зменшенням витрат на ліквідацію наслідків надмірного антропогенного навантаження на природне середовище в процесі ведення землеробства; забезпеченням умов для відтворення продуктивного потенціалу сільськогосподарських земель відповідно до вимог еколого-економічного землекористування; виробництвом екологічно безпечної продукції.

Показниками екологічної ефективності вважаються: обсяги та структура капіталовкладень, поточні витрати на відтворення родючості ґрунтів, динаміка якісного та кількісного стану, рівень інтенсивності землекористування, коефіцієнт екологічної активності, динаміка витрат на збереження ґрунту та окремих елементів живлення рослин у ґрунтах; динаміка агроекологічного стану продуктивних сільськогосподарських угідь; темпи відтворення природного стану продуктивних земель; динаміка впровадження прогресивних технологій та ін.[9;15]

На думку О.І. Зінченка, під час визначення економічної ефективності використання земельних ресурсів для потреб рослинництва визначають показники, що характеризують використання господарської території: співвідношення сільськогосподарських угідь до загальної площі підприємства (характеризує структуру земельних угідь); рівень розораності (характеризує структуру сільськогосподарських угідь); співвідношення посівної площі окремих видів культур до загальної площі посіву (характеризує структуру посівних площ).[5]

Основний показник економічної ефективності використання землі вимірюється вартістю виробленої продукції на одиницю площі. Цей показник, відображає не лише використання землі, а й увесь виробничий потенціал підприємства, його взаємозгодженість та взаємозамінність. Економічна ефективність виробництва є головною характеристикою результативності діяльності підприємств.

На думку деяких вчених економічна ефективність вимірюється співвідношенням виробленої продукції на 100 га сільськогосподарських угідь. Для оцінки ефективності економічного управління землями сільськогосподарського призначення іншими вченими створено методику, засновану на застосуванні результативних показників ефективності й інтенсифікації використання земель сільськогосподарського призначення, які повинні включати в себе: натуральні показники інтенсифікації, що характеризують вихід продукції на одиницю земельної площі; натуральні показники, що характеризують приріст продукції за певний період на одиницю площі; економічні показники, що характеризують відношення вартості валової продукції з 1 га землі до основних фондів організації; економічні показники, що характеризують собівартість продукції; економічні показники, що характеризують вихід валового і чистого доходу на один га земель сільськогосподарського призначення та ін.; економічні показники, що характеризують відношення виробленої валової продукції на 1 га до витрат на 1 га.[4;9;15]

Для визначення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва використовують систему економічних показників, які характеризують вихід валової продукції і чистого доходу на одиницю витрат виробничих ресурсів. Також до уваги береться чинник якості землі, що може досить сильно впливати на зміну показників. Особливе значення під час аналізу сільськогосподарського виробництва мають показники, що розраховують на одиницю земельної площі. Велику роль грає і раціоналізація використання земельних угідь, що впливає на загальні показники кількості продукції та ефективності використання земельних угідь.[1;4]

Звичайно, жоден з перерахованих факторів обґрунтування підходів не впливає ізольовано, бо вони діють на вихід продукції та показники ефективності у комплексі. Так, об'єм валової продукції (відповідно чистої продукції та чистого доходу) на одиницю земельної площі безпосередньо залежить від якості та способу використання землі, а також від розмірів фінансових вкладень та засобів виробництва. Для того щоб встановити залежність між ефективністю сільськогосподарського виробництва та якістю землі, необхідно розрахувати цей показник на землі різної якості за умови наявності всіх однакових факторів. Також слід урахувати використання більших об'ємів добрив, додаткових витрат праці та оборотних матеріалів. За умови зміни факторів в певних кількісних межах, коли зв'язок між ними може не проявитися або бути неістотним, з'являється можливість оцінити кожний фактор окремо.[15]

На думку багатьох економістів узагальненою оцінкою діяльності сільськогосподарських підприємств є рівень рентабельності, що по суті є співвідношенням прибутку з рівнем виробничих витрат. Г.І. Макін підкреслює, що критерієм економічної ефективності в агропромисловості є прибуток.[11] С.А. Константинов уточнює формулу критерію ефективності виробництва сільськогосподарського підприємства наголошуючи, що це – максимізація прибутку з розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь при мінімумі витрат.[6]

Для вибору основного показника економічної ефективності використання земельних угідь слід дати відповіді на такі питання: яка продукція сільськогосподарства обрана для розрахунку, на які земельні угіддя її слід розраховувати, який показник характеризує використання землі (валова продукція, дохід, прибуток, тощо), які показники слід використовувати (натуральні/вартісні). Центральне місце займає показник вартості товарної продукції на одиницю площі землі.

Як вважає вчений В.С. Шаманаєв, для більш об'єктивної характеристики ефективності використання землі як головного засобу виробництва в сільському господарстві необхідно від вартості товарної продукції рослинництва відняти витрати всіх спожитих засобів виробництва, щоб уникнути повторного обчислення продукції [18].

На думку інших учених, показниками економічної ефективності є продуктивність і фондомісткість праці, фондовіддача і фондомісткість продукції, економічна ефективність капітальних вкладень, нової техніки, енергоємність продукції тощо. Як вважає В.К. Терещенко, критерієм оцінки у сільськогосподарському виробництві є економічна ефективність, оскільки саме ефективність зазнає впливу дуже багатьох чинників. Вибір цього критерію пов'язаний і з збільшенням виробництва споживчих вартостей на основі підвищення продуктивності праці і раціонального використання виробничих ресурсів. В умовах ринкової економіки економічна ефективність господарств може бути оцінена сповна лише після реалізації продукції [16].

Науковець В.Г. Андрійчук підкреслює, що під час характеристики та при оцінці використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств доречним є застосування таких показників, як інтенсивність і ефективність їхнього використання. Рівень інтенсивності використання земельних ресурсів визначають за такими показниками:

- ступінь господарського використання землі;
- ступінь розораності;
- ступінь меліорованості;
- питома вага інтенсивних культур у загальній посівній площі підприємства;
- коефіцієнт повторного використання землі.[1]

Економічна ефективність використання земельних угідь вимірюється вартісними та натуральними показниками. До натуральних показників відносять: урожайність сільськогосподарських культур; виробництво окремих видів тваринницької продукції на 100 га відповідних земельних угідь (продукцію скотарства і вівчарства розраховують на 100 га сільськогосподарських угідь, свинарства – на ріллю, птиківництва – на площу зернових). До вартісних показників відносять: виробництво валової продукції в постійних цінах 2010 року, виробництво товарної (реалізованої) продукції в поточних цінах реалізації, чистої продукції і прибутку з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, де натуральні показники характеризують продуктивність тільки певної частини сільськогосподарських угідь, а вартісні – всієї площі сільськогосподарських угідь.

Висновки: Таким чином, ефективність використання земельних угідь – це комплексний процес, що базується на результатах після аналізу багатьох чинників та показників, що супроводжують процес обробки землі. Різноманітні чинники та їх вплив зумовлюють різні бачення вчених, по оцінці ефективності використання земельних угідь. Варто підкреслити, що саме поняття «ефективність» також може носити різний відтінок: екологічний, економічний, соціальний, тощо. Враховуючи специфіку сільськогосподарської галузі найбільшої уваги заслуговує еколого-економічна ефективність використання земель, зміст якої в цілому проявляється в основній місії суб'єкта господарювання; отримання прибутку та результативному господарюванні на угіддях, отримання сталого врожаю екологічно чистої продукції, тощо.

Для ефективного використання земельних угідь, з метою збереження навколишнього середовища необхідно, в першу чергу, звернути увагу на охорону земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, їх відтворення та підвищення родючості. Для цього рекомендується впроваджувати маркетингову концепцію відновлення і збереження корисних властивостей земельних угідь різного цільового призначення і функціонування, з метою ефективного нагляду за навколишнім середовищем.

Література.

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу /В.Г. Андрійчук// Підручник. – К.:КНЕУ. – 2013. – 779с.
2. Борщевський, П.П. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону. / П.П. Борщевський, М.О.Чернюк, В.М.Заремба [та ін.]. – К.: Аграрна наука, 1998. – 240 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
4. Гунченко О.В. Теоретико-методичні аспекти оцінки економічної ефективності використання земель сільськогосподарських підприємств /О.В.Гунченко// Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва – 2011 – С.1-8
5. Зінченко О.І. Рослинництво: підручник / О.І. Зінченко, В.Н. Салатенко, М.А. Білоножко; за ред. О.І. Зінченка. – К.: Аграр. освіта, 2001. – 591 с.
6. Константинов С.А. Новый подход к определению критерия эффективности сельскохозяйственного производства / С.А. Константинов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2000. – № 3. – С. 18-21.
7. Коренюк П.І. Еколого-економічна ефективність використання земельних ресурсів зони лісостепу України : автореф. дис.канд. екон. наук : 08.08.01 / Петро Іванович Коренюк. – УАН. - К., 1998. – 15с.
8. Корчинська О.А. Ефективність використання сільськогосподарських угідь: теоретичний і практичний аспекти / О.А. Корчинська // Землеустрій і кадастр – 2008 - № 1 с. 52-59
9. Кошкалда І.В. Ефективність використання сільськогосподарських земель у контексті сучасного господарювання / І.В. Кошкалда // АгроІнКом. – 2011. – № 10 – С. 38-43.
10. Макарова В.В. Ефективність використання земельних угідь с.-г. підприємствами / В.В. Макарова // Економічний простір: зб. наук. пр. – 2011. – № 52/1. – С. 284-290.
11. Макин Г.И. Выявление эффективности управления в аграрном секторе / Г.И. Макин // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2000. – № 10. – С. 20-22.
12. Петренко Ж.А. Ефективність використання земельних ресурсів: економіко-аналітичний аспект / Ж.А. Петренко, О.А. Томашевська / Вісник Полтавської державної аграрної академії – 2012. – № 2. – С. 162-168.
13. Петренко Ж.А. Умови та напрями ефективного використання сільськогосподарських угідь /Ж.А. Петренко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. - №4. – 2006. - с.198-201
14. Рогач С.М. Економіка і підприємництво, менеджмент / [С.М. Рогач, Т.А. Гуцул, В.А. Ткачук та ін.]. – К.: ЦП «Компринт», 2015. – 714с.
15. Семенда О.В. Оцінка ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах./ О.В. Семенда// Український національний аграрний університет садівництва – 2007. – С.1-10
16. Терещенко В.К. Теоретичні засади ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств ринкового типу / В.К. Терещенко, В.А. Ткачук, Є.В. Милованов; за ред. В.К. Терещенка // Формування ринкового механізму в аграрній секторі АПК. – К.: Нічлава, 2002. – С. 7–22.
17. Федоров М.М. Об'єктивна необхідність і основні методичні принципи удосконалення методики економічної оцінки земель / М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2004. – № 5. – С. 4-5.
18. Шаманаєв В.С. Эффективное использование земли в условиях индустриализации сельского хозяйства / В.С. Шаманаєв. – М.: Колос, 1979. – 208 с.
19. Шпичак О.М. Реальна оцінка економічного стану АПК України як необхідна передумова виходу його з кризи / О.М. Шпичак // Економіка АПК – 2007. – № 5. – С. 24-28.

References.

1. Andriychuk, V.H. (2013), *Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu* [The economy of agricultural enterprises], p. 779.
2. Borshevsky, P.P. (1998), *Pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia, vidtvorennia i okhorony zemel'nykh resursiv rehionu* [More efficient use, reproduction and protection of land resources in the region], *Ahrarna nauka*, Kyiv, Ukraine, p. 240.
3. Bysel, V.T. (2005). *Velykyj tлумachnyj slovyk suchasnoi ukrains'koi movy* [Great Dictionary of the Ukrainian language], p. 1728.
4. Hunchenko, O.V. (2011), "Theoretical and methodological aspects of evaluating the economic efficiency of farm land", *Kharkiv National Agrarian University, Kharkiv, Ukraine*, pp.1-8.
5. Zinchenko, O.I. Salatenko, V.N. and Bilonozhko, M.A. (2001), "*Roslynnytstvo: pidruchnyk*", [Manual of Crop], Kyiv, Ukraine, p. 591

6. Konstantynov, S.A. (2000), "A new approach to the definition of criterion of efficiency of agricultural production", *Ekonomyka sel'skokhoziajstvennykh y pererabatyvaiuschykh predpriatyj*, vol. 3, pp. 18–21.
7. Koreniuk, P.I. (1998) "Ecological and economic efficiency of land use zone forest Ukraine", *Candidate of Economic Sciences Thesis, Global economy, UAAN*, Kyiv, Ukraine, p. 15.
8. Korchyns'ka, O.A. (2008), "Effective use of agricultural land: theoretical and practical aspects", *Zemleustrij i kadastr*, vol. 1, pp. 52–59.
9. Koshkalda, I.V. (2011), "The efficiency of the agricultural land in the context of modern management", *AhroInKom*, vol. 10, pp. 38–43.
10. Makarova, V.V. (2011), "Efficiency land farms", *Ekonomichnyj prostir: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 52/1, pp. 284–290.
11. Makyn, H.I. (2000), "Identification of effective management in the agricultural sector", *Ekonomyka sel'skokhoziajstvennykh y pererabatyvaiuschykh predpriatyj*, vol. 10, pp. 20–22.
12. Petrenko, J.A. (2012), "The efficiency of land use, economic and analytical aspect", *Visnyk Poltav's'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 2, pp. 162–168.
13. Petrenko, J.A. (2006), "Terms & Directions efficient use of agricultural land", *Visnyk Poltav's'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 4, pp. 198–201.
14. Rogach, S.M. (2015), *Ekonomika i pidpriemnytstvo, menedzhment* [Economics and business, management], Tsentr polihrafii Kompynt, Kyiv, Ukraine, p. 714.
15. Semenda, O.V. (2007), "Evaluating the effectiveness of land use on farms", *Ukrains'kyj natsional'nyj ahrarnyj universytet sadivnytstva*, pp. 1–10.
16. Tereschenko, V.K. (2002), "The theoretical basis of the effective functioning of the agricultural enterprises of market type", *Formuvannia rynkovoho mekhanizmu v ahrarnij sektori APK*, pp. 7–22.
17. Fedorov, M.M. (2004), "Objective necessity and basic methodological principles of improving methods of economic valuation of land", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 4–5.
18. Shamaev, V.S. (1979), *Effektivnoe yspol'zovanye zemly v usloviakh yndustryalizatsyy sel'skoho khoziajstva* [Efficient use of land under agriculture industrialization], Kolos, Moskov, USSR, p. 208.
19. Shpychak, O.M. (2007), "The real evaluation of the economic condition of agriculture of Ukraine as a prerequisite for overcoming the crisis", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 24–28.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2016 р.

ТОВ "ДКС Центр"